

Rusya-Ukrayna Savaşının Bir Sonucu Olarak İmzalanan Tahıl Koridoru Anlaşmasının Montrö Boğazlar Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Altuğ YENGİNAR¹

¹ Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Denizcilik Meslek Yüksekokulu, altugyenginar@subu.edu.tr

ÖZ

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya-Ukrayna savaşının başlaması ile birlikte küresel ölçekte bir gıda krizinin ortaya çıkması gündeme gelmiştir. Bu krizin önlenmesi için Birleşmiş Milletler gibi bazı uluslararası kuruluşlarla birlikte, Türkiye de önemli çabalar sarf etmiştir. Nihayetinde, bu çabalar sonuç vermiş ve tahıl taşıyacak gemilerin Ukrayna limanlarından ayrılmasına olanak sağlayan tahıl koridoru anlaşması 22 Temmuz 2022 tarihinde Türkiye, Rusya, Ukrayna ve Birleşmiş Milletler arasında İstanbul'da imzalanmıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde Türk Boğazları'ndan geçiş yönetimi ticaret ve savaş gemileri ayrımı yapılarak düzenlenmiş, ticaret gemileri açısından yapılan düzenleme ise barış zamanı durumu, Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş zamanı durumu, Türkiye'nin muharip olduğu savaş zamanı durumu ve Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında saydığı durum olmak üzere toplam dört farklı öngörüye göre hükme bağlanmıştır. Bu çalışmada, Montrö Boğazlar Sözleşmesi esaslarına göre belirtilen durumlara bağlı olarak, imzalanan tahıl koridoru anlaşmasının uygulanabilirliği incelenecektir. Diğer taraftan, bir savaşın başladığı günden, sona erdiği güne kadar birçok farklı senaryoyu ortaya çıkarabileceği göz önünde bulundurularak, Rusya-Ukrayna savaşına Türkiye veya birçok farklı devletin taraf olabileceği durumlarda, yine Montrö Boğazlar Sözleşmesi esaslarına göre tahıl koridoru anlaşmasının uygulanabilirliği değerlendirilecektir. Ayrıca belirtmekte fayda vardır ki, Ukrayna limanlarından tahıl taşıyacak gemiler ticaret gemisi niteliğinde olduğundan savaş gemilerine yönelik geçiş yönetimine değinilmeyecektir.

Anahtar Kelimeler: Montrö Boğazlar Sözleşmesi, tahıl koridoru, Rusya-Ukrayna, gemi, boğaz

An Assessment on the Grain Corridor Agreement Signed as Consequence of the Russia-Ukraine War within the Framework of the Montreux Convention

ABSTRACT

The advent of the Russia-Ukraine war on February 24, 2022, has highlighted the onset of a global food crisis. Turkey has contributed critical efforts to avert this crisis along with the efforts of several international institutions, including the United Nations. These efforts eventually yielded an outcome, a grain corridor agreement between Türkiye, Russia, Ukraine, and the United Nations on July 22, 2022, in Istanbul, authorizing ships to export grain from Ukrainian ports. The Montreux Convention regulates the Turkish Straits regime based on governing the passage of merchant ships and warships; however, the Convention regulates the passage of merchant ships based on four different perspectives: the state of peacetime, the state of wartime in which Türkiye is neutral, the state of wartime in which Türkiye is combatant, and the state in which Türkiye considers itself under the threat of an imminent war. This study aimed to assess the applicability of the signed grain corridor agreement depending on

* Sorumlu Yazar: altugyenginar@subu.edu.tr

the situations confined by the Montreux Convention. On the other hand, in cases where Türkiye or several other states may become a party to the Russia-Ukraine war, the relevancy of the grain corridor agreement will also be analyzed under the Montreux Convention principles, considering that the war may reveal additional scenarios commencing from its start until the day it ends. Yet, the study will exclude the emphasis on transit management for warships since the vessels carrying grain from Ukrainian ports are in the classification as merchant ships.

Keywords: Montreux Straits Convention, grain corridor, Russia-Ukraine, ship, strait

1 Giriş

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, savaş ve barış durumlarında Türk Boğazları'ndan geçiş yapacak ticaret gemilerinin geçiş yönetimini düzenlemektedir. Bu yönüyle, imzalandığı tarih olan 1936 yılından bu yana hem Türkiye'nin, hem Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin¹, hem de dolaylı olarak tüm dünya devletlerinin ekonomisi ve siyasal yapısı üzerinde etkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte, savaş gemilerinin Türk Boğazları'ndan geçiş yönetimini düzenlediği için küresel askeri hamlelerin belirlenmesinde de dikkate alınan unsurlardan biri olmuştur. Çünkü, dünya Doğu ve Batı ekseninde (ABD-Rusya) kutuplaşmakta ve bu kutuplaşmanın temel bloklarından bir olan Rusya'nın, donanma gücünün hareket yollarından biri Türk Boğazları'ndan geçmektedir.

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaş kısa bir sürede enflasyon, enerji, petrol, altın, döviz, kripto para vb. (Bakan, 2022: 63-67) unsurlarda fiyat dalgalanmalarına neden olmuştur. Savaş, aynı zamanda küresel ölçekte gıda fiyatlarında yukarı yönlü bir fiyatlanmaya neden olmuş ve bir gıda enflasyonu ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler'in (BM) hazırladığı "Gıda Krizi Küresel Raporu"na göre; 2021 yılında dünyada, 53 ülkede 193 milyon kişi gıda güvencesinden yoksun kalmıştır. Aynı raporda, gıda güvencesinden yoksun kalma durumunun Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle daha da kötüleşeceği belirtilmektedir (United Nations, 2022a: 6). Rusya'nın, tahıl taşıyacak ticaret gemilerinin Ukrayna limanlarından ayrılmasına izin vermemesi küresel bir gıda krizi sorunu yaşanmasını gündeme getirmiştir. Çünkü, 2020 yılı verilerine göre dünya ihraç piyasasına sunulan buğdayın %9'u, arpanın %10'u, mısırın %13'ü, ayçiçeğinin %54'ü ve kanolanın ise %2'si Ukrayna tarafından yetiştirilmektedir (United Nations, 2022b).

Türkiye'nin yüksek çabaları ve arabulucu bir rol üstlenmesiyle, küresel ölçekte yaşanacak olası bir gıda krizinin önüne geçebilmek amacıyla 22 Temmuz 2022 tarihinde Türkiye, Rusya, Ukrayna ve Birleşmiş Milletler arasında İstanbul'da tahıl koridoru anlaşması¹ imzalanmıştır. Anlaşmayla, Ukrayna limanlarında bağlı kalan ticaret gemileri ile silolarındaki tahılın dünya ülkelerine nakli hedeflenmiştir. Bu tahılın dünya ülkelerine nakli için ticaret gemilerini açık denizlere ulaştıracak deniz yolu ise sırasıyla Karadeniz, İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'dır. Ukrayna limanlarına tahıl almaya gidecek ticaret gemileri için de belirtilen rotanın sırasıyla tam tersidir. Görüldüğü üzere, tahıl nakliyatını gerçekleştirecek ticaret gemileri açık denizlere ulaşmak için Türkiye'nin coğrafi olarak sahip olduğu ve 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile geçiş yönetiminin kendisine verildiği İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan geçmek zorundadırlar. Belirtilen zorunluluktan dolayı, bu çalışmada, imzalanan tahıl koridoru anlaşmasının Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre uygulanabilirliği ve Rusya-Ukrayna savaşının ortaya çıkarabileceği bir takım farklı senaryolar çerçevesinde anlaşmanın yine Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre uygulanabilirliği incelenecektir.

¹Gürcistan, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Rusya ve Türkiye.

²Tam ismi "Tahıl ve Yiyecek Maddelerinin Ukrayna Limanlarından Emniyetli Sevki Girişimi"dir.

2 Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Tahıl Koridoru Anlaşmasına Giden Süreç ve Anlaşmanın İmzalanması

Hâlihazırda devam eden Rusya-Ukrayna savaşının küresel düzeyde meydana getirdiği ekonomik ve sosyal sorunlar, gerek dünya ülkelerinin gerekse de uluslararası sivil toplum kuruluşlarının bu sorunlara karşı önleyici ve tazmin edici tedbirler alması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Uluslararası politikada tek geçerli ve salt örgüt olarak devleti tanıyan Realist anlayışa karşı olarak çok uluslu şirketleri, sivil toplum kuruluşlarını ve hatta kişileri çözüme dahil eden Plüralist paradigma, aktör bazında çoğulculuğu öngörmektedir. Küreselleşme sonucu son yıllarda Plüralist yaklaşımın şartları geçerli olmaya başlamışken, 2019 yılında patlak veren Kovid-19 küresel salgını Plüralist yaklaşımda gerilemelere neden olmuş ve devlet merkezli siyasal görüşlerin ön plana çıkmasına neden olmuştur (Babacan, 2022).

Dünya, 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaşla birlikte bir güvenlik kriziyle karşılaşmıştır. Avrupa ise, bu savaşla birlikte "savaş" olgusunun korkutucu nefesini, II. Dünya Savaşı'ndan sonra muhtemelen ilk kez bu denli kendisine yakın hissetmiştir. Kovid-19 küresel salgını sonucu meydana gelen ekonomik ve sosyal sorunlar dünya devletleri tarafından henüz tam olarak çözülememişken, Rusya-Ukrayna savaşının patlak vermesi bu sorunların bir süre daha dünya gündemindeki yerini koruyacağı anlamına gelmektedir. Salgın sonrası gıda fiyatlarında küresel ölçekte yaşanan yükseliş, ekonomik ve dolaylı olarak da sosyal bir sorun niteliği taşımaktadır. Ortaya çıkan savaş ise, bu sorunların perçinlenmesine neden olmuş, ayrıca, Ukrayna gibi dünyanın önde gelen tahıl üreticisi ve ihracatçısı bir ülkeden bu tahılın savaş ortamında dünya ülkelerine nasıl nakledileceği sorununu da bir kriz olarak karşımıza çıkarmıştır.

Ukrayna, dünya buğday ihracatı sıralamasında onuncu sırada bulunmakta olup, tahıl ihracatının yaklaşık %95'ini Karadeniz limanları üzerinden gerçekleştirmektedir. Savaşın yarattığı koşullar az gelişmiş ülkeler için olası bir ağır gıda kıtlığı durumunu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise başka türden gıda sorunları durumunu gündeme getirmiştir. Dolayısıyla, savaş Avrupa'nın da gıda güvenliğini tehdit etmektedir (Acer, 2022: 1-2). İşte bu noktada, Plüralist bir yaklaşımın sonucu olarak BM, Avrupa ve özellikle de az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkması muhtemel bir gıda krizi sorunun çözümü için Ukrayna limanlarından tahıl sevkiyatını başlatmak istemiş ve bu konuda yoğun çabalar gösterilmiştir. Ancak, BM Gıda Programı İcra Direktörü David Beasley ve BM Genel Sekreteri Antonio Guterres gibi üst düzey BM yetkililerinin gerek söylemsel gerekse de fiili çabaları sorunun çözümü için bir sonuç alınmasında yeterli olmamıştır.

Türkiye, savaşın başladığı günden bu yana savaşın tarafları olan Rusya ve Ukrayna ile sürekli diyalog halinde olmuş ve dengeli bir diplomatik politika izlemiştir. Türkiye, her ne kadar olumlu bir netice alınmamış olsa da, savaşın sonlandırılması amacıyla müzakerelerde bulunmak için Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba'yı 10 Mart 2022 tarihinde Antalya'da aynı masada bir araya getirme başarısını göstermiştir. Bu, şüphesiz önemli bir diplomatik başarıdır. Türkiye'nin bir başka diplomatik başarısı ise, Rus ve Ukrayna'lı esir askerlerin takası noktasında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin, Rusya ve Ukrayna ile sürdürdüğü diyalogun bir sonucu olarak 2022 Eylül ayında Rusya ve Ukrayna arasında esir askerlerin takası gerçekleşmiştir. Türkiye'nin yine bir başka diplomatik başarısı ise, bu çalışmanın da konusu olan ve daha önce belirtildiği üzere ortaya çıkması muhtemel küresel gıda krizinin önlenmesi için hayati öneme sahip tahıl koridoru anlaşmasının imzalanmasında ortaya çıkmıştır.

Rusya, Ukrayna ve Türkiye arasında devlet başkanı seviyesinde gerçekleşen görüşmelerin ardından, Türkiye, Ukrayna limanlarından tahıl yüklü gemilerin ayrılması için inisiyatif almış ve çalışmalar başlatmıştır. Türkiye, Rusya ve Ukrayna ile ayrı ayrı görüşerek süreci olgunlaştırmış ve Rusya, Ukrayna

ve BM tarafları Türkiye'nin öncülüğünde krizin aşılması için bir araya gelmiştir. Nihayetinde, 22 Temmuz 2022 tarihinde Türkiye, Rusya, Ukrayna ve BM arasında tahıl koridoru anlaşması imzalanmıştır. Gerçekleştirilen imza törenine BM Genel Sekreteri Antonio Guterres de katılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022: 153-154).

Şekil 1: Ukrayna'nın Tahıl İhracatını Gerçekleştireceği Limanları Gösterir Harita

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022: 157.

Anlaşma kapsamında, Şekil 1'de gösterildiği üzere Ukrayna tamamen kendi denetiminde olan Odessa, Pivdennyi ve Yujniy limanlarından tahıl ihracatına başlayacaktır. İlk aşamada, Ukrayna limanlarında bekleyen 25 milyon ton tahılın dünya ülkelerine sevkinin yapılması planlanmaktadır. Bu çerçevede, İstanbul'da, Ukrayna limanlarında bekleyen ticaret gemilerinin Karadeniz'den ve İstanbul Boğazı'ndan güvenli bir şekilde geçmesi sağlanacak ortak bir güvenlik merkezi kurulacaktır (ANKASAM, 2022). Bu ortak güvenlik merkezi haritada (Şekil 1) belirtilen limanlardan gelen ve bu limanlara giden bütün ticaret gemilerinin güvenli geçişini koordine edecek ve güvenlik merkezinde tüm tarafların temsilcisi yer alacaktır. Böylelikle, oluşturulan tahıl koridorundan geçiş yapacak ticaret gemilerinin kargolarının Türkiye tarafından oluşturulacak bölgelerde, Rus yetkililerin de katılımıyla denetlenmesi gerçekleştirilecektir. Çünkü Rusya, Ukrayna limanlarına tahıl almaya gidecek ticaret gemilerinin silah ve askeri mühimmat taşınmasının önlenmesini talep etmektedir (Acer, 2022: 3).

3 Montrö Boğazlar Sözleşmesi Çerçevesinde Tahıl Koridoru Anlaşmasının Uygulanabilirliği

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, imzalandığı günden bu güne Karadeniz'de yaşanması olası fiili çatışmaların önlenmesinde büyük paya sahip olmuş ve II. Dünya Savaşı gibi küresel ölçekteki bir savaşta dahi Karadeniz'i çatışmalardan uzak tutmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Osman Olcay ve Seha L. Meray'ın (1976), "Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar ve Belgeler" adlı eserlerinin sunuş bölümünü kaleme alan Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı ve 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, belirtilen bölümde "Montreux bugün fiilen kırk yaşını doldurmuş ve bu arada İkinci Dünya Savaşı gibi çok çetin

bir sınav geçirmiştir. Henüz ortada değişikliği ve yürürlükten kaldırmayı gerektiren neden ve istekler mevcut değildir.” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nde Türk Boğazları’ndan geçiş yönetimi ticaret ve savaş gemileri ayrımı yapılarak düzenlenmiştir. Ticaret gemileri açısından geçiş yönetimi ise toplam dört farklı duruma göre hükme bağlanmıştır. Bunlar barış zamanı, Türkiye’nin tarafsız olduğu savaş zamanı, Türkiye’nin muharip olduğu savaş zamanı ve Türkiye’nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında saydığı durumlardır (Arıkoğlu, 2017: 188). Çalışmanın bu başlığı altında barış zamanı ve Türkiye’nin tarafsız olduğu savaş zamanı durumları incelenecek, diğer iki durum ise müteakip başlık altında değerlendirilecektir. Ayrıca, çalışmanın konusu tahıl koridoru anlaşması kapsamında olduğu için ve tahıl sevkiyatı da ticaret gemileri vasıtasıyla gerçekleştirileceği için savaş gemilerine yönelik geçiş yönetimine değinilmeyecektir.

3.1 Barış ve Türkiye’nin Tarafsız Olduğu Savaş Durumlarında Anlaşmanın Uygulanabilirliği

Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin 2. maddesine göre barış zamanı durumunda, ticaret gemileri, gündüz ve gece bayrağı ve taşıdığı yük ne olursa olsun Sözleşme’nin 3. maddesinde belirtilen hükümler

¹ saklı kalmak şartıyla hiçbir işleme maruz kalmaksızın Türk Boğazları’ndan geçiş ve gidiş-geliş tam özgürlüğünden yararlanacaktır. Dolayısıyla, barış zamanı durumu için değerlendirildiğinde imzalanan tahıl koridoru anlaşması kapsamında tahıl sevkiyatı yapacak ticaret gemilerinin Türk Boğazları’ndan geçişinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi esaslarına göre herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ayrıca, geçiş yapacak ticaret gemilerinin bandırasının², geçişe engel olması anlamında da bir önemi yoktur. Rusya ve Ukrayna bandıralı ve herhangi bir devletin bandırası ile tahıl taşıyan ticaret gemileri fark etmeksizin tam özgürlük içinde Türk Boğazları’ndan geçiş yapabileceklerdir.

Rusya-Ukrayna savaşının başladığı günden bu yana Türkiye, savaşın tarafları arasında dengeli bir diplomasi izlemiş, tarafsızlığını korumuş, hatta savaşın sona ermesi için tarafları birleştiren bir ülke konumunda olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye, Karadeniz’in iki kıyıdaş ülkesi Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan bu savaşta, muharip bir devlet olmamakla birlikte tarafsız alanda yer almıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin 4. maddesi, Türkiye’nin tam da hâlihazırda yer aldığı bu konumda boğaz geçişlerinde nasıl bir yönetim uygulaması gerektiğini açıklamaktadır. Buna göre, savaş zamanı durumunda Türkiye savaşın tarafı bir devlet değilse (tarafsızsa), ticaret gemileri, bayrağı ve taşıdığı yükü ne olursa olsun Sözleşme’nin 2. ve 3. maddelerde belirtilen koşullar içinde boğazlardan geçiş ve gidiş-geliş özgürlüğünden yararlanacaktır (Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 1936: md. 4).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin 2. maddesinden de anlaşıldığı üzere Türkiye’nin tarafsız olduğu savaş zamanı durumunda, barış zamanı durumunda olan şartlar geçerli olacak, yani boğazdan geçiş yapacak gemiler gündüz ve gece bayrağı ve taşıdığı yük ne olursa olsun Sözleşme’nin 3. maddesinde belirtilen

¹ Montrö Boğazlar Sözleşmesi, md. 3: Türk Boğazları’na giriş yapacak her gemi, uluslararası sağlık kuralları bakımından Türk kanunlarıyla belirlenmiş olan sağlık denetiminden geçmek için, boğazların girişine yakın bir sağlık istasyonunda duracaktır. Sağlık denetimi, bir temiz sağlık belgesi ya da Sözleşme’nin 3. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen hükümler kapsamına girmediklerini doğrulayan bir sağlık bildirisi gösteren gemiler için, gündüz ve gece, olabilen en büyük hızla yapılacak ve bu gemiler boğazlardan geçişleri sırasında başka hiçbir şekilde durmak zorunda bırakılmayacaktır.

² Bandıra: Bir geminin hangi devlete bağlı olduğunu gösteren bayrak (Türk Dil Kurumu, 2022).

hükümler saklı kalmak şartıyla, hiçbir işleme maruz kalmaksızın, geçiş ve gidiş-geliş tam özgürlüğünden yararlanacaktır.

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılmaktadır ki, gerek barış zamanı gerekse de Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş zamanı durumlarında, imzalanan tahıl koridoru anlaşması kapsamında tahıl sevkiyatı yapacak ticaret gemilerinin Türk Boğazları'ndan geçişinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi esaslarına göre herhangi bir engel yoktur. Sözleşme hükümlerine göre, halihazırdaki konjonktür bir savaşın varlığı (Rusya-Ukrayna savaşı) ve Türkiye'nin bu savaşın bir tarafı olmaması durumudur. Sözleşmenin 4. maddesi, bu duruma atıfta bulunarak 2. ve 3. madde de belirtilen hükümler saklı kalmak şartıyla hangi ülkenin bandırasına sahip olursa olsun ticaret gemilerinin Türk Boğazları'ndan özgürce geçiş yapmasına olanak tanımıştır.

Türkiye'nin coğrafi olarak sahip olduğu ve geçiş yönetimini elinde bulundurduğu İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan tahıl koridoru anlaşması kapsamında geçiş yapacak ticaret gemilerine, Türkiye tarafsız olsa bile, başka herhangi bir ülkenin Rusya-Ukrayna savaşına taraf olması durumunda itirazda bulunması savaş senaryoları içinde karşılaşılabilecek bir durumdur. Ayrıca, Rusya-Ukrayna savaşına taraf olabilecek bir ülke, Türkiye'ye, tahıl koridoru anlaşması kapsamında Türk Boğazları'ndan geçiş yapacak ticaret gemilerine izin vermemesi konusunda siyasi ve ekonomik baskıda bulunabilmesi yine savaş senaryoları içinde karşılaşılabilecek bir durumdur. Ancak, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 2. ve 4. maddelerinde Türkiye'nin, barış ve tarafsız olduğu savaş zamanı durumlarında boğazlarda nasıl bir geçiş yönetimi izleyeceği açıkça belirtilmiş olup, Sözleşme'nin bu maddeleri, tahıl koridoru anlaşması kapsamında boğazlardan geçiş yapacak ticaret gemilerine Türkiye'de dâhil olmak üzere başka herhangi bir ülkenin itiraz etmesinin ve Türkiye'ye bir baskı oluşturulmasının önünü açıkça kapatmıştır. Bu bağlamda, denilebilir ki, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, hem barış zamanı durumunda hem de mevcut konjonktürde yani Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş zamanı durumunda tahıl koridoru anlaşmasının adeta bir sigortası niteliğindedir.

3.2 Türkiye'nin Muharip Olduğu Savaş Zamanı ve Türkiye'nin Kendisini Pek Yakın Bir Savaş Tehlikesi Altında Saydığı Durumlarında Anlaşmanın Uygulanabilirliği

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türk Boğazları'ndan geçiş yönetimi belirlenirken, uluslararası boğaz kapsamında yer alan bu boğazlara ilişkin Türkiye'ye birçok konuda denetleme, belirleme ve düzenleme yetkisi verilmiştir (Pazarıcı, 2015: 2019). Bir taraftan Türkiye'nin ulusal güvenliği ve egemenlik haklarından doğan yetkileri, diğer taraftan Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkelerin güvenlikleri ve ticaret yapabilme hakları korunmaya çalışılmıştır (Arıdemir, 2016: 252). Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin ticaret yapabilme haklarının korunması, aynı zamanda bu ülkelerin diğer dünya ülkeleriyle de ticaret yapabilmelerini koruma altına aldığından, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, aslında, dolaylı olarak uluslararası dünya ticaretini koruyucu bir niteliğe sahiptir. Bu nedenlerle, Sözleşmesi'nin üçlü bir denge üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Bir savaş, başladığı andan bitene kadar birçok farklı senaryo değişikliğine uğrayabilir. Rusya-Ukrayna savaşıyla ilgili olarak da, başladığı günden bu güne birçok ulusal ve uluslararası basın organında farklı senaryolar üretilmiştir. Savaşın başladığı ilk günlerde Rusya'nın, Ukrayna'da kısa bir sürede zafer kazanacağı ve savaşın uzun sürmeyeceği iddia edilmekteydi (Erdem, 2022). Savaş başladıktan altı ay sonra ise gelinen noktada bugün, Rusya'nın, Ukrayna'da "bataklığa saplandığı" (Kargın, 2022), savaşın umulanın aksine uzun bir savaşa doğru evrildiğinden bahsedilmektedir (Korkmaz, 2022). Rusya-Ukrayna savaşı üzerine yazılan senaryolardan biri de, 3. Dünya Savaşı üzerinedir. Yine birçok uluslararası ve ulusal basın organında bu savaşın 3. Dünya Savaşı'nı başlatacağı üzerine iddialarda

bulunulmuştur. Örneğin, bununla ilgili olarak Türkiye'ye ait bir basın organında çıkan haberde “Rusya ile Ukrayna arasındaki savaş 3 ayı geride bırakırken Rus devlet televizyonu çok konuşulacak bir yayına imza attı. Ukrayna'daki savaşı değerlendiren Rus sunucu ‘3. Dünya Savaşı başladı’ dedi. Kremlin’in güdümündeki kanalın yayınında NATO’ya tehdit gibi uyarıda bulunuldu” ifadelerine yer verilmiştir (Hürriyet, 2022).

Rusya-Ukrayna savaşının 3. Dünya Savaşı'nı başlatabileceği senaryolarının yazıldığı bir ortamda, gelecekte Türkiye'nin bu savaşın bir tarafı olması veya savaşın tarafı olmasa bile bu savaştan dolayı kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi altındaki bir durumda bulması muhtemel senaryolar içinde değerlendirilebilir. İşte bu noktada, bu başlık altında Montrö Boğazlar Sözleşmesi esaslarına göre, dünyayı yaşanması muhtemel bir gıda krizinden kurtaran tahıl koridoru anlaşmasının uygulanabilirliği değerlendirilecektir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 5. maddesine göre savaş zamanı durumunda, Türkiye muharip bir devlet konumundaysa, Türkiye ile savaşmakta olan bir ülkeye ait olmayan ticaret gemileri, düşmana hiçbir şekilde yardım etmemek koşuluyla, boğazlarda geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden faydalanacaklardır. Bu ticaret gemileri boğazlara gündüz girecekler ve geçişleri her defasında Türk yetkililerce gösterilmiş olan yoldan yapılacaktır.

Doğu-Batı kutuplaşması ekseninde Rusya-Ukrayna savaşında, Rusya Doğu bloğunu temsil ederken, Ukrayna ise Batı'lı ülkelerden aldığı destekten de anlaşılacağı üzere Batı bloğunu temsil etmektedir. Türkiye uzun yıllardır kendisine Batı bloğunda yer bulmaya çalışmış, diğer taraftan da Doğu bloğu ile de ilişkilerini sürdürmüştür. Hatta, son yıllarda Türkiye'nin Doğu bloğu ile yakın temaslarda bulunması ve Türkiye Cumhurbaşkanı'nın 2022 yılı Eylül ayında Özbekistan'da düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü¹ Zirvesine davet edilmesi Türkiye'nin yüzünü Doğu bloğuna çevirdiği söylemlerini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede bir değerlendirme yapılırsa Rusya-Ukrayna savaşında, Türkiye'nin, Rusya'ya taraf olması ve Ukrayna ile savaşan taraf olması durumunda, her ne kadar bir tahıl koridoru oluşturulması kapsamında Rusya ve Ukrayna arasında bir anlaşma imzalanmış olsa da, Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 5. maddesine göre Ukrayna bandıralı ticaret gemilerini Türk Boğazları'ndan geçirmeme yetkisine sahiptir. Diğer taraftan, Türkiye'nin, Ukrayna'ya taraf olması ve Rusya ile savaşan taraf olması durumunda, yine her ne kadar bir tahıl koridoru oluşturulması kapsamında Rusya ve Ukrayna arasında bir anlaşma imzalanmış olsa da, Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 5. maddesine göre Rusya bandıralı ticaret gemilerini Türk Boğazları'ndan geçirmeme yetkisine sahip olacaktır. Rusya-Ukrayna savaşına Türkiye ile birlikte birçok farklı devletin de aynı anda taraf olabileceği senaryosunda, yani çok uluslu bir savaş veya dünya savaşı durumunda, Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 5. maddesine göre, Rusya-Ukrayna savaşında hangi ülkeye taraf olmuşsa ve savaşta hangi ülkelerle ittifak halindeyse, karşı tarafta (düşman konumunda) yer alan ülkelerin bandırası altında tahıl taşıyan tüm ülkelerin ticaret gemilerini Türk Boğazları'ndan geçirmeme yetkisi sahiptir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye muharip durumda olsa dahi, bazı şartlar altında ticaret gemilerinin Türk Boğazları'ndan geçişine olanak tanımaktadır. Bu şartlar ise, bir ticaret gemisinin Türkiye ile savaşta olmayan bir ülkenin bandırasını taşıması ve Türkiye'nin düşmanı konumunda olan devlete yardım etmemesidir. Bu şartları sağlayan ticaret gemileri boğazlara gündüz girmek ve geçişlerini her defasında Türk yetkililerce gösterilen yoldan yapmak şartıyla Türk Boğazları'ndan özgürce geçiş yapabileceklerdir. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, örneğin, Rusya-Ukrayna savaşında Türkiye'nin Ukrayna'ya taraf olması durumunda tahıl koridoru anlaşması kapsamında Rus bandırası taşıyan ticaret gemileri hariç olmak üzere, tüm ticaret gemileri Rusya'ya yardım sağlamamak koşulu ile

¹ Rusya, Çin, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın 1996 yılında oluşturduğu uluslararası örgüt.

gündüz saatlerinde ve Türk makamlarının göstereceği yoldan özgürce Türk Boğazları'ndan geçiş yapabileceklerdir.

Rusya-Ukrayna savaşında olası senaryolardan biri de Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayması durumudur. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde, Türkiye'nin böyle bir durumda ticaret gemilerinin boğaz geçişleriyle ilgili nasıl bir yönetim uygulaması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Belirtilen durumda, Sözleşme'ye göre, 2. madde esaslarının uygulanması yine de sürdürülecek, ancak, ticaret gemilerinin boğazlara gündüz girmeleri ve geçişin, her defasında, Türk yetkililerce gösterilen yoldan yapılması sağlanacaktır. Ayrıca, kılavuzluk hizmetleri bu durumda zorunlu hale getirilebilecek, ancak, sağlanan kılavuzluk hizmetinden dolayı ücret talep edilemeyecektir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 2. maddesi, yukarıda "Barış ve Türkiye'nin Tarafsız Olduğu Savaş Durumlarında Anlaşmanın Uygulanabilirliği" başlığı altında incelenmiş olup, barış zamanı durumunda boğazlardan geçecek ticaret gemilerinin yönetimini düzenlemiştir. Dolayısıyla, Sözleşme, Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayması durumunda 2. madde hükümlerinin geçerli olacağını belirttiğinden, bu durum, aslında, geçiş yönetimi bakımından barış zamanında olan durum ile eşit sayılmıştır. Bu nedenle, Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayması durumunda anlaşma kapsamında tahıl taşıyan ticaret gemileri gece ve gündüz fark etmeksizin, hangi ülkenin bandırasını taşırsa taşırsın, sadece sağlık denetimine tabi tutularak Türk Boğazları'ndan özgürce geçiş yapabileceklerdir. Ayrıca, bu durum altında yapılan boğaz geçişlerde kılavuzluk hizmetini zorunlu hale getirmek Türkiye'nin inisiyatifine bırakılmıştır.

4 Değerlendirme

24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna savaşı sonrası, Rusya, dünyanın önemli tahıl ihracatçısı ülkelerinden biri olan Ukrayna'nın kendi kontrolünde bulundurduğu limanlarından ticaret gemilerinin hareketine izin vermemesinden dolayı küresel bir gıda krizi yaşanmasını gündeme gelmiştir. Bu krizin aşılması için uluslararası kuruluşlar ile birlikte Türkiye de büyük gayretler sarf etmiş ve nihayetinde 22 Temmuz 2022 tarihinde Türkiye'nin öncülüğünde Türkiye, Rusya, Ukrayna ve BM arasında İstanbul'da tahıl koridoru anlaşması imzalanmıştır. Her şeyden önce ortaya çıkması kuvvetle muhtemel bir gıda krizini önleyen ve dünyaya rahat bir nefes aldırان bu anlaşmanın korunması ve devamlılığı için dünya ülkelerinin, uluslararası kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin ve tüm insanlığın Plüralist bir yaklaşımla ortak bir paydada birleşmesi elzem bir durumdur.

Bu çalışmada, tahıl koridoru anlaşmasının Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre uygulanabilirliği incelenmiştir. İnceleme ise, Sözleşme'nin ticaret gemilerinin geçiş yönetimini düzenlediği barış zamanı, Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş zamanı, Türkiye'nin muharip olduğu savaş zamanı, Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında saydığı durumlar olmak üzere dört farklı öngörüye göre ve savaşta ortaya çıkabilecek değişik senaryolar da dikkate alınarak yapılmıştır.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde, barış zamanı, Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş zamanı ve Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında saydığı durumlarına yönelik olarak, geçiş özgürlüğünü etkilemeyecek çok küçük ayrıntılar dışında, ticaret gemilerinin geçişi için ortak bir yönetim belirlendiği görülmektedir. Bu üç duruma göre, tahıl koridoru anlaşması kapsamında tahıl taşıyan ticaret gemilerinin bandırası ne olursa olsun (Rusya ve Ukrayna bandırası taşıyan ticaret gemileri de dâhil) Türk Boğazları'ndan geçişte tam özgürlükten yararlanacaklardır. Dolayısıyla, bu üç durumun geçerli olduğu şartlarında, tahıl koridoru anlaşması kapsamında tahıl taşıyan ticaret gemilerinin Türk Boğazları'ndan geçişine yönelik Montrö Boğazlar Sözleşmesi esasları bakımından herhangi aykırılık yoktur ve Sözleşme'ye göre anlaşma uygulanabilir. Aksine, bu üç durumun geçerli

olduğu şartlarda, Montrö Boğazlar Sözleşmesi esasları herhangi bir üçüncü devletin, hatta boğazların yönetimini elinde bulunduran Türkiye'nin dahi, tahıl koridoru anlaşması kapsamında boğazlardan geçiş yapacak gemilerin geçişine olası bir muhalefetinin önünü kapatmaktadır. Bu nedenle, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi, tahıl koridoru anlaşmasının bir sigortasıdır" ifadesini kullanmak yanlış olmayacaktır.

Dördüncü durum olan, Türkiye'nin muharip olduğu savaş zamanı durumda ise, Rusya-Ukrayna savaşında Türkiye'nin hangi tarafta olduğuna bağlı olarak, Türkiye, savaşta karşı tarafta (düşman konumunda) olan ülkelerin bandırasına taşıyan ticaret gemilerini boğazlardan geçirmeme yetkisine sahiptir. Rusya-Ukrayna savaşına bağlı olarak ortaya çıkabilecek çok uluslu bir savaşta, Türkiye yine kendisinin karşı tarafında yer alan ülkelerin bandırasını taşıyan ticaret gemilerini boğazlardan geçirmeme yetkisine sahiptir. Dolayısıyla, belirtilen senaryoların gerçekleşmesi durumunda, tahıl koridoru anlaşmasının imzalanmasının bir önemi olmaksızın, eğer tahıl taşıyan ticaret gemileri, savaşta Türkiye'nin karşı tarafında yer alan bir ülkenin bandırasını taşıyorsa, Türkiye bu ticaret gemilerini boğazlardan geçirmemeye yetkilidir. Bu nedenle, dördüncü durum olarak ifade edilen durumda tahıl taşıyan ticaret gemilerinin, savaşta Türkiye'nin karşısında olan bir bandırayı taşıyıp taşımamasına göre, tahıl koridoru anlaşmasının Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre bir aykırılık oluşturup oluşturmayacağı ve uygulanabilirliği belirlilik kazanacaktır.

Anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin muharip olduğu savaş zamanı durumunda Türk Boğazları'ndan ticaret gemilerin geçiş yönetimini düzenleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 5. maddesi, hangi iki ülke arasında Türk Boğazları'ndan geçişe konu olacak bir anlaşma imzalanırsa imzalanırsa Türkiye'nin savaş durumunda kendi güvenliğini koruması açısından son derece önemlidir. Sözleşme, savaş zamanı durumunda Türkiye'ye kendi güvenliğini sağlaması için inisiyatif sağlamıştır. Bu nedenle, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin güvenliğinin bir sigortasıdır" ifadesini kullanmak yine yanlış bir ifade olmayacaktır.

5 Beyanname

5.1 Rakip Çıkarlar

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

5.2 Yazarların Katkıları

Çalışmanın tamamı sorumlu yazar Altuğ YENGİNAR tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- Acer, Y. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşının Gıda Arzına Etkileri ve Tahıl Koridoru Anlaşması, SETA Perspektif, 343, 1-3.
- Arıdemir, H. (2016). Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler Açısından Montrö Sözleşmesi'nin Sağladığı Denge Rejimi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı, 252.
- ANKASAM (2022). ANKASAM İnfografik: "Tahıl Koridoru" Anlaşması İmzalandı, <https://www.ankasam.org/ankasam-infografik-tahil-koridoru-anlasmasi-imzalandi/>. Erişim Tarihi: 04.10.2022
- Arıkoğlu, E. (2017). Montrö Konvansiyonu Uyarınca Pek Yakın Savaş Tehlikesi Durumunda Türkiye'nin Yetkileri, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 37(1), 166.
- Babacan, Mehmet (2022). Tahıl Koridoru Anlaşması ve Türkiye'nin Diplomatik Girişimi, <http://politikaakademisi.org/2022/07/26/tahil-koridoru-anlasmasi-ve-turkiyenin-diplomatik-girisimi/>. Erişim Tarihi: 02.10.2020

Bakan, S. (2022). Savaş, Dünya Ekonomisi ve Finansal Piyasalar İçin de Felaket mi?, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 5(1), 63-67.

Erdem, Ali Kemal (2022). Başladığında “Birkaç Hafta Sürer” Deniliyordu, 6’ncı Ayında...Rusya-Ukrayna Savaşı Daha Ne Kadar Sürebilir? <https://www.indyrturk.com/node/541966/d%C3%BCnya/ba%C5%9Fad%C4%B1%C4%9F%C4%B1da-birka%C3%A7-hafta-s%C3%BCrer-deniyordu-6nc%C4%B1-ay%C4%B1da-rusya-ukrayna-sava%C5%9F%C4%B1-daha-ne>. Erişim Tarihi: 08.10.2022

Hürriyet (2022). www.hurriyet.com.tr (2022). Rus Devlet Televizyonu Yayınladı...Flaş 3. Dünya Savaşı Açıklaması. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rus-devlet-televizyonunda-yayinlandi-flas-3-dunya-savasi-aciklamasi-42074096>. Erişim Tarihi: 08.10.2022

Kargın, Efe (2022). Rusya’nın Saplandığı Yeni Bataklık: Ukrayna. <https://www.politikyol.com/rusyanin-saplandigi-yeni-bataklık-ukrayna/>. Erişim Tarihi: 08.10.2022

Korkmaz, Vişne (2022). Altıncı Ayında Rusya-Ukrayna Savaşı: Ne Beklemeliyiz? <https://kriterdergi.com/dosya-uluslararası-sistem-ve-bm/altinci-ayında-rusya-ukrayna-savasi-ne-beklemeliyiz>. Erişim Tarihi: 08.10.2022

Montrö Boğazlar Sözleşmesi (1936). 3374 sayılı Resmî Gazete.

Pazarıcı, H. (2015). Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları. Ankara: Turhan Kitapevi.

Seha L., M. ve Olcay, O. (1976). Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar ve Belgeler. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2022). Türkiye’nin İstikrara Katkısı: Barış İçin Çok Yönlü Diplomasi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 153-157.

Türk Dil Kurum (2022). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 08.10.2022

United Nations (2022a). <https://comtrade.un.org/> Erişim Tarihi: 30.09.2022

United Nations (2022b). 2022 Global Report on Food Crises, United Nations Publications.

© 2020 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).